

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ
КУЛЬТУРИ ІМЕНІ ІВАНА БОБЕРСЬКОГО**

Кафедра економіки та менеджменту

Гуль І.Г

МЕХАНІЗМ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Лекція з навчальної дисципліни

«ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ»

Для студентів спеціальності 241 Готельно-ресторанна справа

«ЗАТВЕРДЖЕНО»
на засіданні кафедри економіки
та менеджменту
«___» _____ 201__ р. протокол №___
Зав. каф. _____ Н.Ф. Павленчик

Тема 15. МЕХАНІЗМ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

План

- 15.1. Міжнародні економічні відносини
- 15.2. Платіжний баланс
- 15.3. Валютний ринок і валютні курси
- 15.4. Механізм зовнішньоекономічної політики

15.1. Міжнародні економічні відносини

Будь-яка національна економіка є складовою частиною світового господарства і її ефективність залежить не лише від результатів внутрішньої діяльності, а й від участі в міжнародних економічних відносинах (МЕВ).

Об'єктом МЕВ є світове господарство як сукупність національних господарств і їх економічних відносин між собою.

Суб'єкти МЕВ - це їх учасники, здатні відносно незалежно і активно діяти з метою реалізації своїх економічних інтересів. Такими є: фізичні особи, юридичні особи, держави, міжнародні організації.

Специфічними суб'єктами МЕВ виступають міжнародні підприємства — багатонаціональні корпорації, транснаціональні корпорації.

Україна, як самостійний суб'єкт МЕВ, виступає з 1991 р., після проголошення і юридичного та політичного закріплення державного суверенітету. Це положення розкрито у Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність».

Основними формами МЕВ є:

- *міжнародна торгівля* - являє собою обмін товарами та послугами між державно оформленими національними господарствами;

- *міжнародний рух капіталу* - це його переміщення між країнами світу у пошуках більш вигідної сфери застосування;

- *міжнародна міграція робочої сили* - переміщення працездатного населення з країни в країну, викликане причинами переважно економічного характеру.

Міжнародні економічні відносини здійснюються і розвиваються на

таких рівнях:

- **рівень контактів** - найпростіші економічні зв'язки, які мають епізодичний характер і регулюються, переважно, одиничними угодами;

- **рівень взаємодії** - стійкі економічні зв'язки на основі міжнародних угод і домовленостей, укладених на тривалий час;

- **рівень співробітництва** - міцні економічні зв'язки на основі спільних, попередньо вироблених і узгоджених намірів, закріплених довгостроковими угодами і домовленостями;

- **рівень інтеграції** - коли інтернаціоналізація господарського життя проявляється у переплетінні національних господарств двох або декількох країн і проведені ними узгодженої торговельно-економічної політики.

Таким чином, **міжнародні економічні відносини** являють собою систему економічних зв'язків різного рівня, що вийшли за межі національних господарств і здійснюються у різних формах між фізичними особами, юридичними особами, державними і міжнародними організаціями.

Україна проголосила, юридично закріпила та додержується наступних основних принципів у міжнародних економічних відносинах:

- суверенітету народу України;
- свободи зовнішньоекономічного підприємництва;
- юридичної рівності і недискримінації;
- верховенства закону;
- рівного захисту інтересів українських та іноземних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності як в Україні, так і за її межами;
- еквівалентності обміну, неприпустимості демпінгу при ввезенні та вивезенні товарів.

15.2. Платіжний баланс

Платіжний баланс відіграє роль макроекономічної моделі, яка систематично відображає економічні операції, що здійснюються між національною економікою

та іншими країнами світу.

Платіжний баланс — співвідношення між платежами, які здійснені економічними суб'єктами даної країни в інших країнах, та надходженнями, які одержані ними з інших країн за певний період часу (квартал, рік).

Стан платіжного балансу країни визначається її економічним потенціалом, особливостями структури економіки, участю економічних агентів країни в міжнародній кооперації, зв'язками зі світовим ринком позичкових капіталів, станом державного регулювання економіки і зовнішньоекономічних відносин. Тому платіжний баланс чітко відображає економічне становище країни, широко використовується в інтересах прогнозування і макроекономічного регулювання.

За формою складання платіжний баланс визначається як платіжний звіт за певний період часу, в якому відображаються усі економічні ситуації між резидентами і нерезидентами держави. Платіжний баланс базується на принципах бухгалтерського обліку: кожна економічна операція має подвійний запис — по кредиту однієї статті та дебету іншої.

Таким чином, сума кредитових проводок повинна співпадати з сумою дебетових, а загальне сальдо завжди повинно дорівнювати нулю. Але на практиці баланс ніколи не досягається. Розбіжності, що можуть мати місце між сумами кредитових та дебетових проводок називаються «чисті помилки та упущення» і відображаються у відповідній балансуючій статті.

У більшості країн платіжні баланси розробляються за схемою, яка рекомендована *Міжнародним валютним фондом*.

За характером операцій платіжні баланси включають два розділи:

- **баланс поточних операцій;**
- **баланс капіталів та фінансових операцій.**

Поточними є операції з товарами, послугами, доходами та поточні трансферти. Капітальні операції пов'язані з інвестиційною діяльністю і являють собою операції з активами та зобов'язаннями. До них можна віднести: прямі та портфельні інвестиції, середньострокові та довгострокові кредити, короткострокові міжбанківські кредити, резервні активи.

Зміст кожної позиції у платіжному балансі потребує спеціального розгляду. **Торговельний баланс** розраховується на підставі даних митної статистики, оскільки вона більш повно відображає експортно-імпортні потоки, враховуючи і дрібногуртову торгівлю.

Для складання статті **«Послуги»** використовуються дані банківської звітності, міністерства статистики, додаткова інформація від окремих міністерств та відомств, довідки з посольств та експертні оцінки.

Рахунки торгового балансу і балансу послуг відображають ціннісні обсяги експорту та імпорту країни за період.

До статті **«Доходи»**, відповідно до міжнародної практики, включаються не тільки дані про трудові надходження та виплати, дивіденди з прямих та портфельних інвестицій, відсотки на залучений капітал, а також і відсотки, що мають бути сплачені у звітному періоді. Таким чином, йдеться не тільки про фактично сплачені відсотки, а і про виконання графіка відповідних платежів. Саме вони дають уявлення про розміри реальних прибутків та витрат відповідно від наданого та залученого капіталу.

«Трансферти» характеризують некомпенсовану передачу Україні матеріальних та фінансових цінностей із-за кордону. У платіжному балансі відрізняють поточні та капітальні трансферти. **Поточні трансферти** збільшують рівень доходу та споживання товарів і послуг країни-реципієнта і зменшують дохід та потенційні можливості країни-донора. Поточні трансферти відображаються у рахунку поточних операцій та складаються за даними банківської звітності, інформацією з агентства міжнародної технічної допомоги та ОЕСД.

Сальдо поточних платежів є **чистим експортом (ДЕ)** країни.

Дефіцит платіжного балансу означає, що жителі країни в даному періоді заплатили іноземцям більше (оплата благ плюс експорт капіталу), ніж одержали від них (виручка від експорту благ плюс імпорт капіталу). Отже, іноземці мають суму грошей даної країни, рівну величині дефіциту її платіжного балансу. Ці гроші будуть пред'явлені в Центральний банк країни для обміну на девізи

(іноземні валюти), і валютні резерви Центрального банку скоротяться. Це відображає сальдо рахунку валютних резервів Центрального банку. При надлишку платіжного балансу валютні резерви Центрального банку зростають за період на величину надлишку.

Дефіцит платіжного балансу свідчить про неконкурентоздатність вітчизняних товарів та послуг на світовому ринку і активне втручання імпорتنної продукції, про недосконалість та низьку привабливість нерезидентів до внутрішнього ринку капіталів. Існують, звичайно, і зовнішні причини незбалансованості: зростання світових цін на енергоносії, погіршення загальної економічної кон'юнктури тощо.

Міжнародні резерви - це зовнішні активи, що контролюються органами грошово-кредитного регулювання і можуть бути використані для фінансування дефіциту платіжного балансу, для проведення інтервенцій на валютних ринках і для інших цілей. До складу міжнародних резервів входять:

- монетарне золото;
- СДР (спеціальні права запозичення), що належать Україні (в доларовому еквіваленті);
- резервна позиція України на Міжнародному валютному фонді;
- валютні активи (валюта, вклади та депозити і цінні папери).

Іноземна валюта - грошові знаки іноземних держав, а також кредитні засоби обігу і платежу, виражені в іноземних грошових одиницях і використовувані в міжнародних розрахунках.

Золото монетарне - високочисте золото у формі монет, злитків або брусків не нижче 995 проби, перебуває у власності або під контролем Центрального банку або органів державного управління і є частиною їх міжнародних резервів.

Економічною наукою розроблено різноманітний арсенал методів регулювання платіжного балансу, спрямованих на ліквідацію його дефіциту. До них відносяться: дефляційна політика, бюджетно-податкова та грошово-кредитна політика.

Дефляційна політика щодо проблем державного регулювання платіжного

балансу тлумачиться макроекономічною теорією як політика, спрямована на скорочення внутрішнього попиту. Це означає, що дефляційна політика в основному спрямована на зниження інфляції і стабілізацію економіки через стримування бюджетних витрат та сукупне скорочення грошової маси. Завдяки цьому посилюється тиск на прибутки, ціни, зайнятість населення, державне інвестування. Але використання такої політики з метою регулювання платіжного балансу може завадити зростанню національної економіки.

В рамках *бюджетно-податкової політики* у світовій практиці широко використовуються бюджетні субсидії експортерам; протекціонізм шляхом підвищення імпортного мита, пільгові податки для експортерів та іноземних інвесторів.

Монетарна політика особливо ефективна щодо впливу на платіжний баланс за умов плаваючих валютних курсів. Відомо, що зміна курсу національної валюти безпосередньо впливає на платіжний баланс країни. Якщо він має активне сальдо, то курс валют має тенденцію до підвищення, і навпаки, якщо протягом певного часу валютні виплати країни перевищують надходження валюти з-за кордону, то курс національної валюти буде знижуватися.

Важливим елементом впливу на платіжний баланс є також *валютні обмеження*. Вони являють собою сукупність законодавчих або адміністративних обмежень на купівлю, продаж та інші операції з іноземною валютою, а також правила, що регулюють валютні операції, котрі повинні враховуватися у статтях руху капіталу платіжного балансу.

Метою політики валютних обмежень є, як правило, вирівнювання платіжного балансу, підтримка валютного курсу, концентрація валютних резервів.

15.3. Валютний ринок і валютні курси

В угодах в межах країни люди використовують національну валюту, але для проведення операцій за кордоном їм потрібна іноземна валюта. Для цих цілей існують спеціальні ринки, на яких може бути куплена або продана іноземна

валюта і які називаються *валютними ринками*.

Національні валютні ринки існують у більшості країн світу, вони обмежуються економічним простором конкретної країни і регулюються її національним валютним законодавством.

Міжнародні валютні ринки сформувалися у країнах, в яких до мінімуму зведені обмеження на валютні операції (валютні обмеження). Такі ринки регулюються швидше за все міждержавними угодами, домовленостями самих учасників цих ринків, традиціями. Розміщуються вони переважно у містах із вдалим географічним положенням та з великою концентрацією транснаціональних банків, небанківських фінансових структур, комерційних компаній, яким потрібно здійснювати платежі на широких просторах світового ринку. Це, зокрема, Лондон, Нью-Йорк, Париж, Цюрих, Франкфурт-на-Майні, Сан-Франциско, Торонто, Токіо, Сінгапур, Гонконг та ін.

Валютний ринок можна класифікувати і за критеріями:

- *за характером операцій*: ринок конверсійних операцій, ринок депозитно-кредитних операцій;
- *за територіальним розміщенням*: європейський, північно-американський, азіатський та ін.;
- *за видами конверсійних операцій*: ринок ф'ючерсів, ринок опціонів тощо;
- *за формою валюти, якою торгують*: ринок безготівкових операцій, ринок готівки.

Валютний ринок має всі атрибути звичайного ринку: об'єкти і суб'єкти, попит і пропозицію, ціну, особливу інфраструктуру та комунікації тощо.

Об'єктом купівлі-продажу на цьому ринку є валютні цінності, іноземні — для резидентів, коли вони купують чи продають їх за національну валюту, та національні — для нерезидентів, коли вони купують чи продають ці цінності за іноземну валюту.

Суб'єктами валютного ринку можуть бути будь-які економічні агенти (юридичні та фізичні особи, резиденти і нерезиденти) та посередники, насамперед

банки, брокерські компанії, валютні біржі, які «зводять» продавців і покупців валюти та організаційно забезпечують операції купівлі-продажу.

Встановлення курсу називається *котируванням валюти*.

Ціною на валютному ринку є *валютний курс*. Він являє собою ціну грошової одиниці даної валюти в грошових одиницях іншої валюти.

Розрізняють **кон'юнктурні** та **структурні** (довгострокові) чинники, які впливають на валютний курс.

Кон'юнктурні чинники пов'язані з коливаннями ділової активності, політичної та військово-політичної обстановки, з чутками (іноді ажіотажними), здогадками та прогнозами.

Поряд з кон'юнктурними чинниками, вплив яких важко передбачити, на попит та пропозицію валюти, тобто на динаміку її курсу, впливають і *структурні чинники*. Серед цих чинників можна назвати такі:

1. Зростання національного доходу — підвищений попит на іноземні товари.

2. Темпи інфляції. Чим вищі темпи інфляції в країні, тим нижчий курс її валюти, якщо не протидіють інші фактори. Таку тенденцію звичайно можна простежити в середньо- та довгостроковому плані.

3. Стан платіжного балансу. Активний — підвищенню курсу національної валюти, бо при цьому збільшується попит на неї з боку зовнішніх боржників. Пасивний — породжує тенденцію до зниження курсу національної валюти, тому що боржники продають її за іноземну валюту для погашення своїх зовнішніх зобов'язань.

4. Різниця процентних ставок у різних країнах. Вплив цього фактора на валютний курс зумовлюється двома основними обставинами. По-перше, зміна процентних ставок у країні впливає за інших рівних умов на міжнародний рух капіталів, насамперед короткострокових. Підвищення процентної ставки стимулює приплив іноземних капіталів, а її зниження заохочує відплив капіталів, у тому числі і національних, за кордон. По-друге, процентні ставки впливають на операції валютних ринків та ринків позичкових капіталів.

5. Діяльність валютних ринків та спекулятивні валютні операції. Якщо курс якої-небудь валюти має тенденції до зниження, то фірми та банки завчасно продають її на більш стійкі валюти, що погіршує позиції ослабленої валюти. Тим самим вони розширюють можливості валютної спекуляції та стихійного руху «гарячих» грошей.

6. Ступінь використання певної валюти на євrorинку і в міжнародних розрахунках.

7. Ступінь довіри до валюти на національному та світовому ринках. Вона визначається станом економіки та політичною обстановкою в країні, а також перспективами їх динаміки.

8. Валютна політика. На ринку складається реальний валютний курс — показник стану економіки, грошового обігу, фінансів, кредиту та ступеня довіри до певної валюти. Державне регулювання валютного курсу спрямоване на його підвищення або зниження, виходячи з завдань валютно-економічної політики.

9. Ступінь розвитку фондового ринку, який є конкурентом валютному ринку. Фондовий ринок може залучати іноземну валюту безпосередньо, а також «відтягувати» кошти в національній валюті, які могли б бути використані на валютному ринку для купівлі іноземної валюти.

Різкі коливання валютного курсу посилюють нестабільність міжнародних економічних, зокрема валютно-кредитних та фінансових, відносин, викликають негативні соціально-економічні наслідки, втрати одних та виграші інших країн.

15.4. Механізм зовнішньоекономічної політики

Зовнішньоекономічна політика - це державна політика в галузі експорту та імпорту, мита, тарифів, обмежень, залучення іноземного капіталу і вивозу капіталу, здійснення спільних економічних проектів.

Зовнішньоторговельна політика — система економічних, організаційних, політичних заходів щодо розвитку зовнішньоторгових відносин даної країни або групи країн; включає визначення обсягів географічної і товарної структури

експорту та імпорту.

Український експорт характеризується значною часткою продукції сировинної спрямованості та низьким рівнем доданої вартості, що виснажує ресурсну базу країни та робить її економіку досить вразливою до зовнішніх шоків, зміни цінової кон'юнктури.

Основними рисами державного регулювання зовнішньої торгівлі в даний час є застосування у взаємодії двох різних типів зовнішньоторговельної політики — протекціонізму і лібералізації.

Протекціонізм має на меті забезпечення найбільш сприятливих умов для реалізації на внутрішньому ринку товарів національних виробників, захист внутрішнього ринку від іноземної конкуренції. Ці задачі зважуються застосуванням засобів політики лібералізації.

Засоби зовнішньоторговельної політики підрозділяються на наступні основні групи:

- **тарифні** (митні тарифи);
- **нетарифні** (кількісні обмеження, інші нетарифні методи, торгово-політичні методи стимулювання експорту, торгові договори й угоди).

Мита підвищують вартість товару, тому що експортер (імпортер) змушений компенсувати свої витрати на сплату мита за рахунок збільшення ціни на товар. Високі імпортні мита роблять іноземні товари неконкурентоспроможними на внутрішньому ринку і використовуються для захисту національних виробників аналогічних товарів.

Валютна політика являє собою сукупність економічних, юридичних і організаційних форм і методів в галузі валютних відносин, здійснюваних державою і міжнародними валютно-фінансовими організаціями.

Кінцевими цілями валютної політики є стратегічні цілі монетарної політики взагалі — зростання зайнятості та виробництва ВВП, стабілізація цін.

Досягнення цілей валютної політики забезпечується через законодавче регулювання валютних відносин (валютне регулювання) і контроль за виконанням установлених вимог, норм і правил (валютний контроль). Тому

поняття валютної політики і валютного регулювання тісно між собою пов'язані. При широкому трактуванні валютної політики валютне регулювання і контроль є по суті, її складовими.

Поточна валютна політика підрозділяється на **дисконтну політику і девізну політику**.

Валютна дисконтна політика представляє собою систему економічних і організаційних заходів по збалансуванню платіжних зобов'язань, орієнтовану на коригування валютного курсу. Ця політика проявляється у впливі на стан грошового попиту, динаміку і рівень цін, обсяг грошової маси, міграцію короткострокових інвестицій.

Валютна девізна політика - це система регулювання валютного курсу покупками і продажем валюти за допомогою валютної інтервенції і валютних обмежень.

Валютна інтервенція - це цільова операція Національного Банку України по купівлі-продажу іноземної валюти для обмеження динаміки курсу національної валюти визначеними межами його підвищення чи зниження.

Проте слід мати на увазі, що валютні інтервенції впливають не тільки на кон'юнктуру валютного ринку і динаміку валютного курсу, а й на кон'юнктуру ринку грошей та товарних ринків. Адже продаж іноземної валюти за національну призводить до зменшення маси грошей в обігу і пропозиції грошей, що спричиняє зростання рівня відсотка, скорочення платоспроможного попиту.

Валютні обмеження являють собою систему економічних, правових, організаційних заходів, що регламентують операції з національною й іноземною валютою, золотом і т. д.

Крім валютних обмежень практика валютного регулювання виробила ще ряд методів (інструментів), які забезпечують переважно економічний вплив на валютні відносини. Це, зокрема:

- курсова політика;
- облікова (дисконтна) політика та інші інструменти монетарної політики;

- валютна інтервенція (девізна політика);
- регулювання сальдо платіжного балансу;
- формування та використання золотовалютних резервів.

Політика іноземного інвестування

Серед широкого кола питань, які розглядаються зовнішньоекономічною політикою, на сьогодні однією з найактуальніших є політика іноземного інвестування.

Міжнародний інвестиційний ринок — це сукупність економічних відносин, які виникають між суб'єктами різних країн щодо залучення та вкладення міжнародних інвестицій, у результаті яких формуються попит і пропозиція на інвестиції, ціна на інвестиції, конкуренція в інвестиційному середовищі.

Міжнародна інвестиційна діяльність є сукупністю практичних дій суб'єктів господарювання щодо вкладення міжнародних інвестицій. Вона перерозподіляє у просторі й часі ресурси між окремими суб'єктами та об'єктами різних країн.